

УДК 633.1:[664.7:636.085.54]:339.564(477)

Мудрак Р.П.

доктор економічних наук, професор

завідувач кафедри економіки

Уманський національний університет садівництва

вул. Інститутська, 1, м. Умань, Україна, 20305

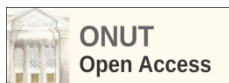
E-mail: mrp1974@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-1189-5463

РОЗПОДІЛ УКРАЇНСЬКОЇ ЗЕРНОВОЇ ПРОДУКЦІЇ МІЖ ВНУТРІШНІМ ТА ЗОВНІШНІМ РИНКОМ: СТАН, ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

Метою дослідження є перевірка припущення про надмірність експорту української зернової продукції. Для цього було сформульовано цілі дослідження: визначення кількісних параметрів розподілу української зернової продукції між внутрішнім та зовнішнім ринком, з'ясування причин та наслідків збільшення експорту української зернової продукції, проведення міжнародних порівнянь обсягів експорту зернової продукції. В якості методів дослідження використано: ряди динаміки, середні величини, статистичні графіки, порівняння. Встановлено наявність стійкої тенденції спрямування української зернової продукції на експорт та скорочення її використання на внутрішньому ринку. З'ясовано, що головними причинами цього є: зменшення внутрішнього попиту на зернову продукцію і стабільно зростаючий глобальний попит на зерно. Обґрунтовано позитивні та негативні наслідки збільшення зернового експорту. За рахунок міжнародних порівнянь встановлено, що Україна має найнижчий показник використання зернової продукції на внутрішньому ринку за усіма напрямками на душу населення порівняно із розвинутими країнами із профіцитним зерновим балансом. Наукова новизна дослідження полягає в: уточненні причин та наслідків збільшення експорту української зернової продукції; пропозиції показника «використання зернової продукції на внутрішньому ринку за усіма напрямками на душу населення порівняно із розвинутими країнами із профіцитним зерновим балансом» для обґрунтування надмірності українського зернового експорту. Практичне значення дослідження полягає у можливості його використання в якості теоретико-методичного обґрунтування нагальної необхідності формування організаційно-економічного механізму галузевого (внутрішнього) ланцюга вартості в агропродовольчому виробництві України.

Ключові слова: зернова продукція, експорт, внутрішнє споживання, галузеві диспропорції, «голландська хвороба», додана вартість.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Одним із важливих результатів реформування економіки України в цілому та її аграрного сектору зокрема стала кардинальна реструктуризація каналів розподілу сільськогосподарської продукції. В дореформений період канали збуту продукції сільськогосподарських товаровиробників обмежувалися внутрішнім ринком – переробним підприємствам, на ринку, населенню та за іншими (внутрішніми) напрямками. Найбільшим покупцем були підприємства переробної промисловості - в 1990 році із 18498,8 тис. т зернових та зернобобових культур, реалізованих сільськогосподарськими підприємствами, на їх частку припало 80,4% [1]. Однак, ліберальні реформи спричинили розвиток фритредерства – відкритість української економіки та її інтеграція в глобальний ринок з кожним роком невпинно зростали. Для вітчизняних аграріїв такі зміни

означали відкриття нового каналу реалізації продукції – експорт. В 2021 році із 85010 тис. т зернових та зернобобових культур, вироблених сільськогосподарськими товаровиробниками, 51573 тис. т або 60% було реалізовано на експорт [2]. Поява нового каналу збуту із, практично, необмеженим потенціалом реалізації сільськогосподарської продукції, спричинив безпрецедентні зміни кон'юнктури внутрішнього ринку відповідної продукції – посилення конкуренції за рахунок включення зовнішніх споживачів у змагання за українську сільськогосподарську сировину, зумовило зростання її закупівельних цін, підвищення рівня рентабельності, збільшення інвестиційної привабливості галузі, зміну галузевої структури виробництва та підвищення обсягів випуску продукції. Однак, негативним наслідком надмірного експорту сільськогосподарської сировини, насамперед зернової продукції, став наростаючий її дефіцит для потреб внутрі-

шнього ринку. Що зумовило зростання індексу споживчих продовольчих цін харчових продуктів і безалкогольних напоїв, та скорочення економічної доступності цінних продуктів харчування.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Перспективи розвитку експорту агропродовольчої продукції та включення України в глобальні ланцюги продовольчого постачання – популярний напрямок у вітчизняному експертному середовищі. Серед останніх публікацій на дану тематику слід виділити роботи Шубравської О.В. [3], Лагодієнка В.В. і Богданова О.О. [4], Черемісіної С.Г. [5], Могильного О.М. і Козака М.І. [6], Гадзало Я.М. і Лузана Ю.Я. [7], Пугачова М.І. і Пугачова В.М. [8] тощо.

Зважаючи на непересічну роль зернової галузі України в системі глобального продовольчого постачання, вона також є об'єктом дослідження закордонних вчених. Серед останніх публікацій на дану тематику слід виділити роботи Мотталєба Х.А., Круземана Г. та Снеппа З. [9], Нойї Джуніор Р.С., Еверта Ф., Веббер Г., Мартра П., Гертеля Т.В., Іттерсума М.К. та Ассенг С. [10], Актер С. [11], Лін Ф., Лі К., Цзя Н., Фенг Ф., Хуанг Х., Хуанг Ц., Фан Ш., Сіей Ф.

та Сонг К.П. [12], Абая К.А., Брейсінгера Л., Глаубера Дж., Курді С., Леборда Д. і Сіддіг Х. [13], Арндта Ч., Діао К., Дорош П., Паув К. і Турлов Дж. [14].

Однак, не зважаючи на значну наукову розробку досліджуваної проблеми, окремі її аспекти потребують подальшого опрацювання. Зокрема, це встановлення причин та наслідків надмірного експорту вітчизняної сільськогосподарської сировини, аргументація наявності даної проблеми за рахунок міжнародних порівнянь і т.д.

Формулювання цілей дослідження. Цілями дослідження є: 1) визначити кількісні параметри розподілу української зернової продукції між внутрішнім та зовнішнім ринком; 2) з'ясувати причини та наслідки збільшення експорту української зернової продукції; 3) довести припущення про надмірність експорту української зернової продукції за рахунок міжнародних порівнянь.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Для визначення кількісних параметрів розподілу української зернової продукції між внутрішнім та зовнішнім ринком, доцільно розглянути баланс вітчизняної зернової продукції (табл. 1).

Таблиця 1

Баланс зернових та зернобобових культур України (включаючи продукти переробки зерна в перерахунку на зерно), тис. тонн*

Стаття балансу	2000р.	В середньому за період			2021р.
		2004-2009рр.	2010-2015рр.	2016-2020рр.	
Виробництво	24459	40449	54878	67628	86010
Зміна запасів на кінець року	1329	1670	1231	-1087	14958
Імпорт	1010	340	229	284	377
Усього ресурсів	24140	39119	53876	68998	71429
Експорт	1330	13154	26077	47412	51573
Витрачено на корм	11056	13640	15553	11381	9930
Витрачено на посів	3597	3418	2962	2231	2227
Втрати	309	665	1392	1229	1424
Переробка на нехарчові цілі	100	914	1399	1154	1158
Фонд споживання	7748	7329	6482	5572	5117

*Розраховано автором за даними державної служби статистики України [1], [2], [15], [16]

Впродовж усього досліджуваного періоду (2000-2021рр.) мала місце стійка тенденція спрямування зернової продукції на експорт та скорочення її використання на внутрішньому ринку – в 2000р. внутрішнє використання зернової продукції склало 22501 тис. т або 91,9% від обсягів виробництва, в 2021р. дані показники знизились до 18432 тис. т та 21,4%.

При поясненні переорієнтації напрямку реалізації зернової продукції з внутрішнього на зовнішній ринок можна виділити наступні причини:

1) зменшення внутрішнього попиту на зернову продукцію для виробництва комбікормів та годівлі сільськогосподарських тварин. Наприклад, в 1991р. із 43592,5 тис. т виробленої зернової продукції, 24783 тис. т або 56,9% було використано для годівлі. Це пояснюється тим, що станом на кінець 1991р. в сільському господарстві України нараховувалося 23727,6 тис. голів великої рогатої худоби, 17838,7 тис. голів

свиней, 7829,1 тис. голів овець та кіз та 24120,6 тис. голів птиці [2]. З початком кризи в сільському господарстві (1991р.), поголів'я сільськогосподарських тварин почало скорочуватися. За виключенням птахівництва, цей процес триває і до нині – на кінець 2021р. в усіх категоріях господарств України поголів'я великої рогатої худоби становило 2644 тис. голів, свиней – 5608,8 тис. голів, овець та кіз – 1094,3 тис. голів. В птахівництві спад зупинився в 1999р. і з 2000р. розпочалося відновлення галузі – на кінець 2021р. поголів'я птахів становило 202243,1 тис. голів [2]. Однак, позитивна тенденція була перервана відновлення широкомасштабної військової агресії росії 24 лютого 2022р. – в зоні тимчасової окупації опинилася значна кількість виробничих потужностей птахівничої галузі;

2) зменшення споживання хліба та хлібобулочних виробів населенням України. В 2000р. спожив-

вання хлібних продуктів становило в середньому 124,9 кг на одну особу в рік, в 2021р. цей показник скоротився до 92,7 кг, що разом із скороченням чисельності постійного населення на 7696,3 тис. осіб, зумовило зменшення фонду споживання на 2631 тис. тонн [2];

3) рентабельність виробництва. Ми свідомо не включили в аналіз період з 1990 по 1995рр., коли мали місце трізначні рівні рентабельності багатьох видів сільськогосподарської продукції. На нашу думку однією із головних причин цього було швидкі темпи зростання цін. В результаті, стрімке збільшення

вартісних значень багатьох показників відображало не тільки реальні зміни у виробництві, але й номінальні, спричинені галопуючою, а згодом гіперінфляцією. Що дає обгрунтовані підстави сумніватися у їх об'єктивності. В 1996р. була проведена грошова реформа, яка зумовила стабілізацію цін.

Виробництво зернової продукції забезпечує хоч і невисокий, проте відносно стійкий рівень рентабельності (табл. 2). І причиною цього є стабільно зростаючий глобальний попит на продовольче та кормове зерно, що забезпечує впевненість в окупності капіталу та стимулює інвестиції в галузь.

Таблиця 2

Середньорічні показники рівня рентабельності виробництва продукції сільського господарства в підприємствах України, %*

Період	Зерно	Насіння соняшнику	Цукрові буряки (фабричні)	Картопля	Овочі відкритого ґрунту	М'ясо великої рогатої худоби	М'ясо свиней	М'ясо овець та кіз	М'ясо птиці	Молоко	Яйця
1996-2000рр.	36,2	40,2	-5,5	-7,0	-20,7	-52,8	-48,4	-54,7	-40,0	-37,4	0,1
2001-2005рр.	21,5	54,0	-0,8	17,2	4,8	-30,2	-11,3	-32,0	6,5	-0,7	19,6
2006-2010рр.	14,7	44,2	12,2	32,8	16,5	-34,5	-6,4	-36,1	-9,0	6,7	9,4
2011-2015рр.	22,3	49,7	20,2	10,5	14,9	-33,4	3,4	-43,7	-12,4	11,6	51,7
2016-2020рр.	23,9	39,9	-0,7	10,8	13,5	-16,4	4,4	-33,8	2,8	20,4	-9,2

*Розраховано автором за даними державної служби статистики України [17]

Які ж наслідки спричинив розвиток експортної орієнтації зернової галузі України?

На макроекономічному рівні, збільшення обсягів продажу українського зерна на зовнішній ринок забезпечило стабільно зростаюче надходження валютної виручки (рис. 1) – за період 2009-2021рр. таке зростання склало 3,5 рази. Що особливо важливо в умовах хронічно від'ємного зовнішньоторговельного сальдо України. Проте на мезоекономічному рівні – в розрізі агропромислового виробництва та функціонування національного продовольчого ринку, розвиток

експортної орієнтації зернової галузі спричинив негативні наслідки.

Насамперед, необхідно відмітити, що експортно-орієнтовані рослинницькі галузі - виробництво зерна та насіння соняшнику, фактично виграли внутрішньогалузеву конкуренцію за інвестиційні та земельні ресурси. І в першу чергу це стосується програшу тваринницьких галузей. Адже проблема не лише в рівні рентабельності. Наприклад, молочне скотарство України, починаючи з 2007р., демонструє прибуткове виробництво.

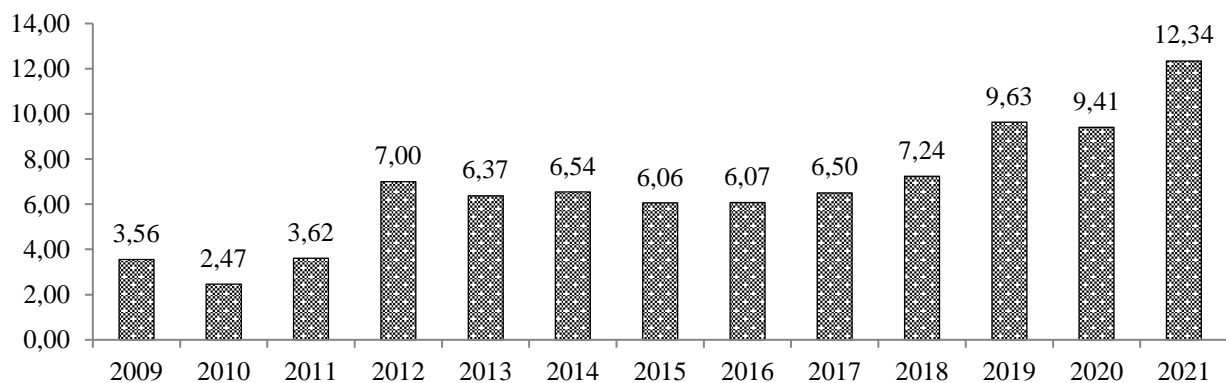

Рис. 1. Надходження валютної виручки від експорту зернових культур України, млрд. дол. США*

*побудовано автором за даними Державної служби статистики України [1], [2], [14], [15]

В даному контексті ми вказуємо на наявність ще трьох причин втрати інтересу аграріїв до інвестування у виробництво тваринницької продукції та незнижувального інтересу до інвестування у виробництво зернової продукції:

1) виробництво зернової продукції потребує значно менших інвестицій в основний та оборотний капітал. Наприклад, аграрій, володіючи всього лише власним (сімейним, родинним) земельним паєм (паями) і/або орендованою ділянкою ріллі, маючи у власності мінімальний обсяг сільськогосподарської техніки (колісний трактор і начіпні знаряддя), може забезпечити прибуткове виробництво зернової продукції, навіть наймаючи техніку для збирання врожаю. Натомість виробництво тваринницької продукції потребує значно більших обсягів інвестицій в капітал;

2) виробництво зернової продукції забезпечує окупність інвестицій за 1-2 роки. Натомість, інвестиції в молоко-товарну ферму, наприклад, на 20 голів корів без державних дотацій окупляться лише через 5 років [18]. Тривалий термін окупності тваринницького капіталу породжує ще одну суто українську проблему – відсутність гарантій у орендаря землі на продовження її платного користування в довгостроковій перспективі;

3) знання та навички. Виробництво зернової продукції потребує значно менше спеціалізованих знань та навичок порівняно із виробництвом тваринницької продукції.

Усе це в сукупності призвело до викривлення галузевої структури сільськогосподарського виробництва – обсяги виробництва експортно-орієнтованої рослинницької продукції зростають, а виробництво сільськогосподарської продукції орієнтованої на внутрішній ринок скорочується. Так, виробництво яло-

вичини й телятини в 2021р. скоротилося до 310,5 тис. т або в 2,4 рази менше, ніж у 2000р., молока – до 8713,9 тис. т або до 68,8% від рівня 2000р., винограду – до 264,1 тис. т або до 51,4% від рівня 2000р. Продовжують скорочуватися площі плодкових та ягідних культур у плодоносному віці – з 378 тис. га в 2000р. до 190,5 тис. га в 2021р. [2]. Звільнені від багаторічних насаджень площі землі використовують в якості ріллі для виробництва експортно-орієнтованих товарних культур. Те ж саме стосується сінокосів та пасовищ.

Порушення галузевих пропорцій відтворення стали головною причиною виникнення сезонних дефіцитів на ринках м'ясної та молочної продукції [19]. Що в свою чергу індукує постійні інфляційні імпульси – стійке зростання відповідних споживчих продовольчих цін та погіршення економічної доступності цінних продуктів харчування для малозабезпечених українських домогосподарств.

Негативним наслідком надмірного розширення виробництва експортно-орієнтованої рослинницької продукції став розвиток монокультуризму. Монокультуризм є протилежністю сівозміни і характеризується експлуатацією сільськогосподарських угідь для виробництва 3-4 товарних культур. Негативний вплив монокультуризму полягає у погіршенні якості ґрунтів. В 2021р. на частку зернових культур та насіння соняшнику припало 89,1% посівних площ (табл. 3). Натомість, скорочуються посіви кормових культур, зменшується площа сінокосів та пасовищ, що посилює руйнівний вплив вітрової та водної ерозії ґрунтів.

Ще одним негативним наслідком розвитку зернового монокультуризму стало скорочення попиту на робочу силу в сільській місцевості.

Таблиця 3

Структура посівних площ сільськогосподарських культур України, %*

Культура	2000р.	2015р.	2021р.
Культури зернові та зернобобові	50,2	54,8	56,0
Бурак цукровий фабричний	3,1	0,9	0,8
Соняшник	10,8	18,9	23,1
Інші технічні культури	1,4	11,2	8,4
Картопля	6,0	4,8	4,5
Культури овочеві та баштанні	2,4	2,0	1,8
Культури кормові	26	7,4	5,4

*Розраховано автором за даними державної служби статистики України [2]

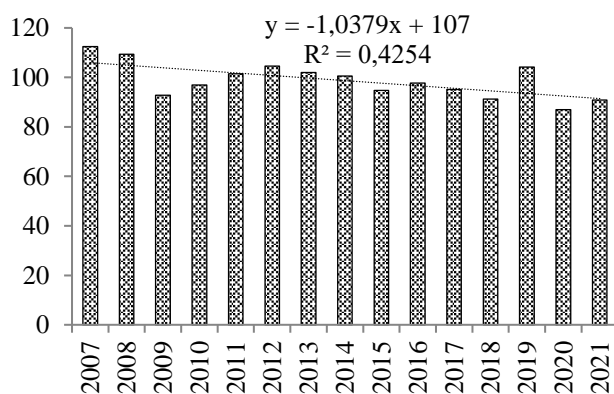
Адже, в традиційно трудоємних галузях сільськогосподарського виробництва – садівництві, виноградарстві, буряківництві, картоплярстві, кормовиробництві, молочному та м'ясному скотарстві, свинарстві, відбувся спад виробництва. В результаті, рівень безробіття серед жителів сільських територій України – вищий, ніж у міських поселеннях. Наприклад, в 2021р. рівень безробіття серед жителів міста становив 9,5%, а в сільській місцевості – 10,6% [20].

На фоні зростаючих обсягів експортної реалізації зернової продукції, відбувається скорочення її

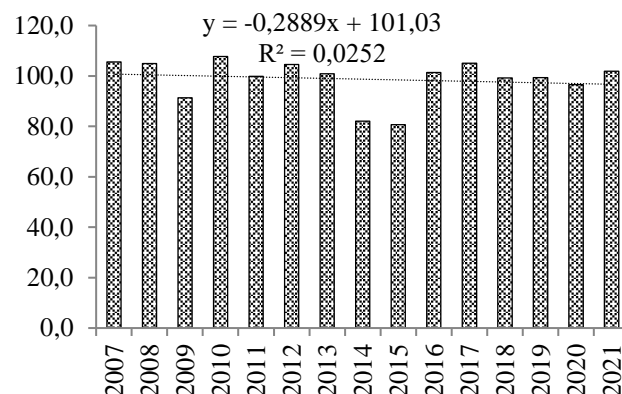
переробки на промислових підприємствах вітчизняного зернопродуктового підкомплексу (рис. 2). На зовнішньому агропродовольчому ринку Україна торгує переважно сировиною – продукцією із найнижчою часткою доданої вартості, втрачаючи в ціні і додатковому доході порівняно із торгівлею продуктами в яких зерно використовується в якості проміжного споживання – борошном, крупами, макаронними виробами, кондитерськими виробами тривалого зберігання, м'ясом та м'ясопродуктами тощо. В 2021р. надходження валютної виручки від експорту готових

продуктів із зерна становило лише 414,6 млн. дол. США, що майже в 30 разів менше, ніж надходження валютної виручки від експорту зернової продукції. В даному контексті сформувалася парадоксальна ситуація – Україна, один із найбільших світових експор-

терів зернової продукції, імпортує борошномельно-круп'яну продукцію – в 2021р. на дані цілі було потрочено 59,1 млн. дол. США [2]. В тому ж році було імпортовано живих тварин, м'яса та їстівних субпродуктів на суму 305,8 млн. дол. США [2].

а) виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості

б) виробництво сухарів і сухого печива; виробництво борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок тривалого зберігання

Рис. 2. Індеси промислової продукції за видами діяльності за 2007-2021 роки, % до попереднього року*

*побудовано автором за даними Державної служби статистики України [21]

Іншими словами, продаючи за кордон дешеву зернову сировину, продукцію з найнижчою часткою доданої вартості, Україна імпортує дорогу продукцію з високою та найвищою часткою доданої вартості - напівфабрикати та готову продукцію, виготовлену за допомогою зернової сировини. Тобто, по суті, дотує закордонні тваринницькі ферми та підприємства харчової промисловості.

Додатковим емпіричним аргументом на користь припущення про надмірність українського зер-

нового експорту, є порівняння показника «використання зернової продукції на внутрішньому ринку за усіма напрямками на душу населення, кг» в Україні та розвинутих країнах із профіцитним зерновим балансом (табл. 4). Як бачимо в Україні сформувалася стійка тенденція до зниження внутрішнього використання зернової продукції (рис. 3), а за останніх п'ять років даний показник став найменшим серед аналізованих країн.

Таблиця 4

Використання зернової продукції на внутрішньому ринку за усіма напрямками на душу населення в Україні та розвинутих країнах із профіцитним зерновим балансом, кг*

Країна, об'єднання країн	В середньому за період					
	1991-1995рр.	1996-2000рр.	2001-2005рр.	2006-2010рр.	2011-2015рр.	2016-2021рр.
Україна	703	531	538	570	597	476
Австралія	509	555	642	639	540	557
Канада	924	1011	957	920	858	891
США	870	897	928	1108	1168	1195
ЄС	490	552	591	589	593	599

*Розраховано автором за даними [22]

Згубність такого підходу особливо яскраво проявилася після відновлення широкомасштабної військової агресії росії 24 лютого 2022р. – аграрний сектор економіки України охопила так звана «голландська хвороба». Цим терміном описують ситуацію, коли в економіці інтенсивно розвивається галузь, що зростає за рахунок збільшення експорту її продукції. Ресурси економіки переміщують в дану галузь із тих

секторів, які зорієнтовані на внутрішній ринок, що призводить до їх занепаду. При настанні несприятливих умов для експорту продукції, економіка неспроможна в короткостроковому періоді перемістити ресурси із стагнуючої експортно-орієнтованої галузі у сектори, які зорієнтовані на внутрішній ринок, що зумовлює затяжну економічну кризу.

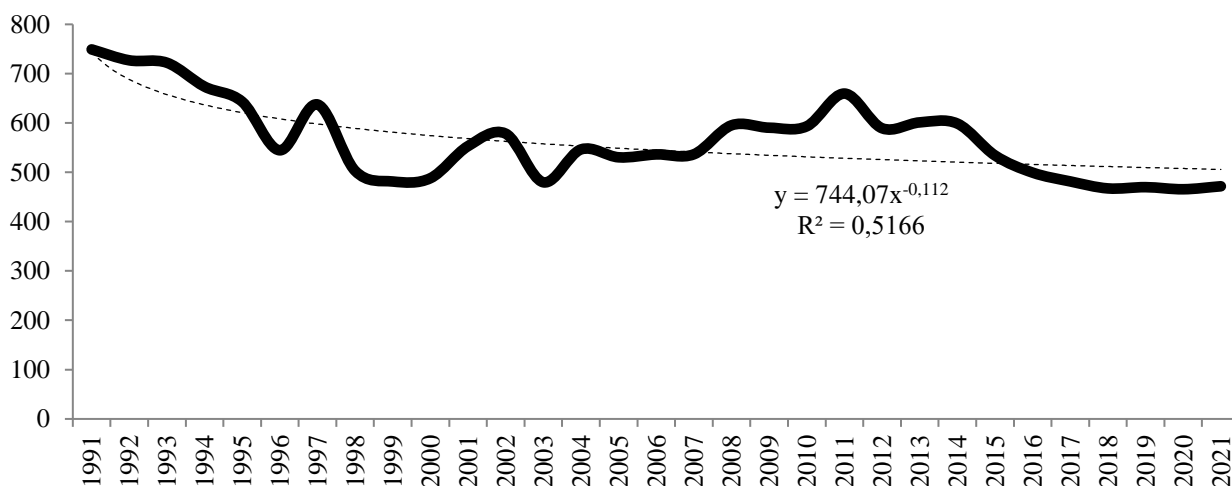

Рис. 3. Використання зернової продукції на внутрішньому ринку України за усіма напрямками на душу населення, кг*
*побудовано автором за даними [22]

Відразу після початку широкомасштабних військових дій в 2022р., російські окупанти заблокували морські торговельні шляхи в Чорному морі по яких традиційно експортувалася українська зернова продукція. Зусиллями міжнародної спільноти під егідою ООН вдалося налагодити так звані «зернові коридори», проте обсяги зернового експорту в 2022р. все одно були далекими від показників попередніх років - згідно з оперативними даними Державної митної служби, станом на 16 січня Україна з початку 2022/23 МР експортувала 24,472 млн. тонн зернових і зернобобових культур. За аналогічний період попереднього сезону вказаний показник становив 35,07 млн. тонн [23]. До того ж зерно, яке усе ж вдалося і вдається відвантажити морем на експорт, аграрії через безвихідь продають із значною скидкою [24]. Експорт зерна залізницею та автомагістралями через Румунію, Словаччину, Польщу суттєво дорожчий, що відображається у зростаючих витратах. І хоча поки що немає офіційних статистичних даних щодо фінансових результатів господарської діяльності вітчизняних аграріїв в 2022р., можна очікувати суттєвого зниження рівня рентабельності виробництва в зерновій галузі – аж до фіксування збитків. Наприклад, «Кернел», одна з найбільших українських агропромислових груп, завершив 2022 фінансовий рік із чистим збитком \$41 млн. проти \$506 млн. чистого прибутку в попередньому фінансовому році при зниженні виручки на 5% - до \$5,332 млрд. У першому кварталі 2023 фінансового року компанія отримала \$161,59 млн. чистого прибутку, що на 23,4% менше, ніж за аналогічний період попереднього фінансового року. Виторг агрохолдингу за звітний період впав на 51,1% - до \$654,56 млн. Валовий прибуток упав на 47,6% - до \$173,34 млн., операційний - на 42,5%, до \$142,47 млн. «Кернел» пояснив зниження виручки низькими обсягами експорту зерна, а також негативним впливом зниження обсягів продажу соняшникового шроту та олії. В компанії повідомили, що витрати на доставку та обробку склали 28% собівартості продажу у липні-

вересні 2022 року, збільшившись втричі порівняно з попереднім кварталом, відображаючи витрати, що різко зросли, на логістику при експорті товарів з України [25].

Розгортання «голландської хвороби» в аграрному секторі економіки України проявилось в тому, що значний надлишок зернової продукції на внутрішньому ринку не вдалося абсорбувати за рахунок збільшення кормовиробництва через необхідність тривалого часу для відновлення тваринництва, та за рахунок збільшення виробництва промислової харчової продукції (борошна, крупів, макаронів, сухарів і сухого печива, борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок тривалого зберігання тощо) через відсутність ринків збуту.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. Має місце стійка тенденція спрямування зернової продукції на експорт та скорочення її використання на внутрішньому ринку - в 2000р. внутрішнє використання зернової продукції склало 91,9% від обсягів виробництва, в 2021р. воно скоротилося до 21,4%.

2. Головними причинами збільшення експорту української зернової продукції є:

- зменшення внутрішнього попиту на зернову продукцію для годівлі сільськогосподарських тварин внаслідок скорочення поголів'я худоби;
- зменшення фонду споживання хліба та хлібобулочних виробів населенням України внаслідок падіння подушового споживання хлібних продуктів та скорочення постійного населення країни;
- виробництво зернової продукції забезпечує невисокий, проте відносно стійкий рівень рентабельності внаслідок стабільно зростаючого глобального попиту на продовольче та кормове зерно.

3. Головними наслідками збільшення експорту української зернової продукції є:

- стабільно зростаюче надходження валютної виручки;

- перетікання інвестиційних та земельних ресурсів у виробництво експортно-орієнтованої продукції – зерна та насіння соняшнику із галузей виробництва, зорієнтованих на внутрішній ринок. Це спричинило порушення галузевих пропорцій відтворення, виникнення сезонних дефіцитів на ринках м'ясної та молочної продукції, постійне зростання відповідних цін та погіршення економічної доступності цінних продуктів харчування для малозабезпечених українських домогосподарств;

- розвиток зернового та соняшникового монокультуризму;

- зростання сільського безробіття внаслідок падіння виробництва в традиційно трудоємних галузях сільськогосподарського виробництва – садівництві, виноградарстві, буряківництві, картоплярстві, кормовиробництві, молочному та м'ясному скотарстві, свинарстві;

- скорочення переробки зернової сировини на промислових підприємствах вітчизняного зернопродуктового підкомплексу;

- втрата доданої вартості внаслідок погіршення умов зовнішньої торгівлі – збільшення експорту зернової сировини та імпорту напівфабрикатів й готової продовольчої продукції;

- розгортання «голландської хвороби» в аграрному секторі економіки України після відновлення широкомасштабної військової агресії росії 24 лютого 2022р., що суттєво ускладнила експорт зернової продукції.

4. Надмірність експорту української зернової продукції знаходить своє підтвердження за рахунок міжнародних порівнянь – Україна має найнижчий показник використання зернової продукції на внутрішньому ринку за усіма напрямками на душу населення порівняно із розвинутими країнами із профіцитним зерновим балансом.

Перспективи подальших досліджень полягають в: 1) обґрунтуванні організаційно-економічного механізму формування галузевого ланцюга вартості в агропродовольчому виробництві України із переорієнтацією вітчизняної зернової продукції на внутрішнє проміжне споживання – кормовиробництво та промислову переробку; 2) обґрунтуванні заходів спрямованих на стимулювання внутрішнього продовольчого попиту; 3) обґрунтуванні заходів спрямованих на розширення українського сегменту на зовнішньому ринку продовольчих напівфабрикатів та готової продукції.

Література

1. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2008 рік. К.: Державний комітет статистики України, 2009. 361с.
2. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2021 рік. К.: Державна служба статистики України, 2022. 222с.
3. Шубравська О.В. Аграрний корпоративний сектор: теоретичні засади дослідження // Економіка України. 2019. №2. С. 62-72. doi: 10.15407/economyukr.2019.02.062
4. Лагодієнко В.В., Богданов О.О., Лагодієнко В.В. Місце та роль України на світовому ринку пшениці // Український журнал прикладної економіки. 2019. Том 4. № 3. С. 297-308. doi: 10.36887/2415-8453-2019-3-33
5. Черемісіна С.Г. Ринок зернових культур в Україні: аналіз сучасного стану та перспективи розвитку // Економіка АПК. 2021. №2. С. 48-58. doi: 10.32317/2221-1055.202102048
6. Могильний О. М., Козак М. І. Сировинна орієнтація аграрного сектору та її соціально-економічні наслідки для України // Економіка АПК. 2021. № 3. С. 19-32. doi: 10.32317/2221-1055.202103019
7. Гадзало Я. М., Лузан Ю. Я. Зовнішньоекономічна діяльність та результативність функціонування аграрного сектору економіки України // Економіка АПК. 2021. № 4. С. 6-17. doi: 10.32317/2221-1055.202104006
8. Пугачов М. І., Пугачов В. М. Сучасні виклики продовольчого забезпечення країни // Економіка АПК. 2021. № 12. С. 6-14. doi:10.32317/2221-1055.202112006
9. Mottaleb K.A., Kruseman G., Snapp S. Potential impacts of Ukraine-Russia armed conflict on global wheat food security: A quantitative exploration // Global Food Security. 2022. Volume 35: 100659. doi:10.1016/j.gfs.2022.100659
10. Nóia Júnior R. S., Ewert F., Webber H., Martre P., Hertel T. W., van Ittersum M. K. et al. Needed global wheat stock and crop management in response to the war in Ukraine // Global Food Security. 2022. Volume 35: 100662. doi:10.1016/j.gfs.2022.100662
11. Akter S. The effects of food export restrictions on the domestic economy of exporting countries: A review // Global Food Security. 2022. Volume 35: 100657. doi:10.1016/j.gfs.2022.100657
12. Lin F., Li X., Jia N., Feng F., Huang H., Huang J. et. al. The impact of Russia-Ukraine conflict on global food security // Global Food Security. 2023. Volume 36: 100661. doi:10.1016/j.gfs.2022.100661
13. Abay K., Breisinger C., Glauber J., Kurdi S., Laborde D., Siddig K. The Russia-Ukraine war: Implications for global and regional food security and potential policy responses // Global Food Security. 2023. Volume 36: 100675. doi:10.1016/j.gfs.2023.100675
14. Arndt C., Diao X., Dorosh P., Pauw K., Thurlow, J. The Ukraine war and rising commodity prices: Implications for developing countries // Global Food Security. 2023. Volume 36: 100680. doi:10.1016/j.gfs.2023.100680
15. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2012 рік. К.: Державна служба статистики України, 2013. 392с.

16. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2017 рік. К.: Державна служба статистики України, 2018. 245с.
17. Рівень рентабельності виробництва продукції сільського господарства в підприємствах. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/sg/trv/arh_gtv_u.html (дата звернення: 21.04.2023)
18. Калькулятор окупності сімейної молочної ферми. *Сімейні молочні ферми*: веб-сайт. URL: <https://smf.org.ua/milkcalculation.html> (дата звернення: 27.04.2023)
19. Mudrak R., Nyzhnyk I., Lagodiienko V., Lagodiienko N. Impact of seasonal production on the dynamics of prices for meat and dairy products in Ukraine // TEM Journal. 2019, Volume 8, No. 4. P. 1159-1168. doi: 10.18421/TEM84-08
20. Безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, типом місцевості та віковими групами у 2021 році. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/rp/eans/bn_stmvg_21_ue.xls (дата звернення: 22.04.2023)
21. Індекси промислової продукції за видами діяльності. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/pr/prm_ric/prm_ric_u/arh_ipv_u.html (дата звернення: 22.04.2023)
22. OECD-FAO Agricultural Outlook 2021-2030. URL: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=HIGH_AGLINK_2021 (дата звернення: 27.04.2023)
23. Експорт зернових з України у 2022/23 МР досяг 24,5 млн. тонн. *Agravery*: веб-сайт. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/eksport-zernovih-z-ukraini-u-202223-mr-dosag-245-mln-tonn> (дата звернення: 27.04.2023)
24. Капустинська К. Зерно з України продають за безцінь, дисконт сягає 40%: ЗМІ дізналися про схему. *Obozrevatel*: веб-сайт. 20 лютого 2023. URL: https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/economy/zerno-z-ukraini-prodayut-za-beztsin-diskont-syagae-40-zmi-diznalisya-pro-shemu.htm?_gl=1*1k5r1yv*_ga*MTI0OTc5NTUzNS4xNjY3MjE0MzI0*_ga_JBX3X27G7H*MTY3NjJkxMTAwNi4yMTYyMS4xNjc2OTEwMDQyLjI0LjAuMA..&_ga=2.99294558.1179813769.1676835350-1249795535.1667214324 (дата звернення: 27.03.2023)
25. Kernel у І кв.-2023 ФР скоротив чистий прибуток на 23,4% при падінні виручки більше ніж удвічі. *Interfax Ukraine*: веб-сайт. 10 грудня 2022. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/877537.html> (дата звернення: 28.03.2023)

Стаття надійшла 18.05.2023
Стаття прийнята до друку 1.06.2023
Доступно в мережі Internet 10.10.2023

Mudrak R.

Doctor of Economics, Professor
Head of the Department of Economics
Uman National University of Horticulture
Instytutska str., 1, Uman, Ukraine, 20305
E-mail: mrp1974@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-1189-5463

DISTRIBUTION OF UKRAINIAN GRAIN PRODUCTS BETWEEN THE DOMESTIC AND FOREIGN MARKETS: CONDITION, CAUSES AND CONSEQUENCES

The purpose of the study is to verify the assumption that the export of Ukrainian grain products is excessive. For this purpose, the following research objectives have been formulated: determination of quantitative parameters of the distribution of Ukrainian grain products between the domestic and foreign markets, establishing the causes and consequences of the increase in the export of Ukrainian grain products, carrying out international comparisons of grain export volumes. The following research methods were used: series of dynamics, average values, statistical graphs, comparisons. It has been established that there is a stable trend of directing Ukrainian grain products to export and reducing their use in the domestic market. It has been found that the main reasons for this are: decrease in domestic demand for grain products, steadily growing global demand for grain. The consequences of the increase in grain exports have been substantiated: growth of foreign exchange earnings, violation of sectorial proportions, emergence of seasonal deficits in livestock markets, development of monoculture, growth of rural unemployment, reduction of domestic grain processing, loss of added value, deployment of «Dutch disease» in the agricultural sector of the economy. Due to international comparisons, it was established that Ukraine has the lowest rate of use of grain products on the domestic market in all directions per capita compared to developed countries with a surplus grain balance. The scientific novelty of the study are: clarifying the reasons and consequences of the increase in the

export of Ukrainian grain products; proposals for the indicator «use of grain products on the domestic market in all directions per capita compared to developed countries with a surplus grain balance» to justify the excess of Ukrainian grain exports. The practical significance of the study lies in the possibility of its use as a theoretical and methodological justification of the urgent need to form an organizational and economic mechanism of the sectorial (domestic) value chain in the agro-food production of Ukraine.

Key words: grain production, export, domestic consumption, sectorial disparities, «Dutch disease», added value.

References

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2009) Statystychnyi zbirnyk «Silske hospodarstvo Ukrainy» za 2008 rik, Kyiv
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2022) Statystychnyi zbirnyk «Silske hospodarstvo Ukrainy» za 2021 rik, Kyiv
3. Shubravska, O. V. (2019). Ahrarnyi korporatyvnyi sektor: teoretychni zasady doslidzhennia. *Ekonomika Ukrainy*, (2), 62-72. doi: 10.15407/economyukr.2019.02.062
4. Lahodiienko, V. V., Bohdanov, O. O., & Lahodiienko, V. V. (2019). Mistse ta rol Ukrainy na svitovomu rynku pshenytsi. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky*, 4(3), 297-308. doi: 10.36887/2415-8453-2019-3-33
5. Cheremisina, S. H. (2021). Rynok zernovykh kultur v Ukraini: analiz suchasnoho stanu ta perspektyvy rozvytku. *Ekonomika APK*, (2), 48-58. doi: 10.32317/2221-1055.202102048
6. Mohylnyi, O. M., & Kozak, M. I. (2021). Syrovynna oriientsiia ahrarnoho sektoru ta yii sotsialno-ekonomichni naslidky dlia Ukrainy. *Ekonomika APK*, (3), 19-32. doi: 10.32317/2221-1055.202103019
7. Hadzalo, Ya. M., & Luzan Yu. Ya. (2021). Zovnishnoekonomichna diialnist ta rezultatyvni funktsionuvannia ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy. *Ekonomika APK*, (4), 6-17. doi: 10.32317/2221-1055.202104006
8. Puhachov, M. I., & Puhachov, V. M. (2021). Suchasni vyklyky prodovolchoho zabezpechennia krainy. *Ekonomika APK*, (12), 6-14. doi:10.32317/2221-1055.202112006
9. Mottaleb, K. A., Kruseman, G., & Snapp, S. (2022). Potential impacts of Ukraine-Russia armed conflict on global wheat food security: A quantitative exploration. *Global Food Security*, 35, 100659. doi:10.1016/j.gfs.2022.100659
10. Nóia Júnior, R. S., Ewert, F., Webber, H., Martre, P., Hertel, T. W., van Ittersum, M. K. et al. (2022). Needed global wheat stock and crop management in response to the war in Ukraine. *Global Food Security*, 35, 100662. doi:10.1016/j.gfs.2022.100662
11. Akter, S. (2022). The effects of food export restrictions on the domestic economy of exporting countries: A review. *Global Food Security*, 35, 100657. doi:10.1016/j.gfs.2022.100657
12. Lin, F., Li, X., Jia, N., Feng, F., Huang, H., Huang, J. et al. (2023). The impact of Russia-Ukraine conflict on global food security. *Global Food Security*, 36, 100661. doi:10.1016/j.gfs.2022.100661
13. Abay, K., Breisinger, C., Glauber, J., Kurdi, S., Laborde, D., & Siddig, K. (2023). The Russia-Ukraine war: Implications for global and regional food security and potential policy responses. *Global Food Security*, 36, 100675. doi:10.1016/j.gfs.2023.100675
14. Arndt, C., Diao, X., Dorosh, P., Pauw, K., & Thurlow, J. (2023). The Ukraine war and rising commodity prices: Implications for developing countries. *Global Food Security*, 36, 100680. doi:10.1016/j.gfs.2023.100680
15. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2013) Statystychnyi zbirnyk «Silske hospodarstvo Ukrainy» za 2012 rik, Kyiv
16. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018) Statystychnyi zbirnyk «Silske hospodarstvo Ukrainy» za 2017 rik, Kyiv
17. Riven rentabelnosti vyrobnytstva produktsii silskoho hospodarstva v pidpriemstvakh. https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/sg/rrv/arh_rrv_u.html (Retrieved April 21, 2023)
18. Kalkuliator okupnosti simeinoi molochnoi fermy. Simeini molochni fermy. <https://smf.org.ua/milkcalculation.html> (Retrieved April 27, 2023)
19. Mudrak, R., Nyzhnyk, I., Lagodiienko, V., & Lagodiienko, N. (2019). Impact of seasonal production on the dynamics of prices for meat and dairy products in Ukraine. *TEM Journal*, 8(4), 1159-1168. doi: 10.18421/TEM84-08
20. Bezrobittia naselennia (za metodolohiieiu MOP) za stattiu, typom mistsevosti ta vikovymy hrupamy u 2021 rotsi. https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/rp/eans/bn_stmvg_21_ue.xls (Retrieved April 22, 2023)
21. Indeksy promyslovoi produktsii za vydamy diialnosti. https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/pr/prm_ric/prm_ric_u/arh_ipv_u.html (Retrieved April 22, 2023)
22. OECD-FAO Agricultural Outlook 2021-2030. https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=HIGH_AGLINK_2021 (Retrieved April 27, 2023)
23. Eksport zernovykh z Ukrainy u 2022/23 MR dosiah 24,5 mln. tonn. Agravery. <https://agravery.com/uk/posts/show/eksport-zernovih-z-ukraini-u-202223-mr-dosag-245-mln-tonn> (Retrieved April 27, 2023)

24. Kapustynska K. Zerno z Ukrainy prodaiut za beztsin, dyskонт siahaie 40%: ZMI diznalisya pro skhemu. Obozrevatel. (February 20, 2023). https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/economy/zerno-z-ukraini-prodayut-za-beztsin-diskont-syagae-40-zmi-diznalisya-pro-shemu.htm?_gl=1*1k5r1yv*_ga*MTI0OTc5NTUzNS4xNjY3MjE0MzI0*_ga_JBX3X27G7H*MTY3NjkxMTAwNi4yMTYuMS4xNjc2OTExMDQyLjI0LjAuMA..&_ga=2.99294558.1179813769.1676835350-1249795535.1667214324 (Retrieved March 27, 2023)

25. Kernel u I kv.-2023 FR skorotyv chystyi prybutok na 23,4% pry padinni vyruchky bilshe nizh udvichi. Interfax Ukraine. (December 10, 2022). <https://interfax.com.ua/news/economic/877537.html> (Retrieved March 28, 2023)

Received 18 May 2023

Approved 1 June 2023

Available in Internet 10.10.2023

Цитування згідно ДСТУ 8302:2015

Мудрак Р.П. Розподіл української зернової продукції між внутрішнім та зовнішнім ринком: стан, причини та наслідки // Економіка харчової промисловості. 2023. Т.15, вип. 3. С. 3-12.

Cite as APA style citation

Mudrak, R. (2023). Distribution of Ukrainian grain products between the domestic and foreign markets: condition, causes and consequences. *Food Industry Economics*, 15(3), 3-12.